

et-Taberî’de Sünnet – Vahiy İlişkisi ve Sünnetin Bağlayıcılığı*
Fatma Akdokur Aktaş**

Özet

et-Taberî, İslâmî ilimlerin hemen bütün alanlarında eser telif etmiş bir âlimdir. O, eserlerinde, Sünnetin önemli bir kısmının vahiy kaynaklı olduğunu kabul ettiğini gösterir çeşitli açıklamalara yer vermektedir. Dolayısıyla onun, Sünnet – vahiy ilişkisi konusunda “Sünnetin bir kısmı vahiy mahsulü, bir kısmı ise Hz. Peygamber’in (s.a.v.) içtihadının sonucudur,” görüşünde olduğunu söylemek mümkündür.

et-Taberî, aynı zamanda Sünneti, “hikmet”in içinde bir olgu olarak görmektedir. O, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) farklı boyutlarda bağlayıcılığı olan Sünnetlerini her mü’minin dikkate alması gerektiğini; içtihadî söz ve fiillerinin ise tıpkı diğer insanlarda görüldüğü gibi, doğru ya da hatalı olabileceğini belirtmektedir.

Bu makalede konu, Sünnetin vahiyyle ilişkisi bağlamında ele alınıp, Sünnetin bağlayıcılığına dair et-Taberî’nin bu yaklaşımları ortaya konulacak şekilde işlenmektedir.

Anahtar Kelimeler: et-Taberî, Sünnet, hikmet, Sünnet - vahiy ilişkisi, Sünnetin bağlayıcılığı.

The Relation of Sunnah – Revelation and the Amenability to Sunnah According to Al-Tabari

Abstract

Al-Tabari was a scholar who has written about almost in all Islamic sciences. He has explained on several occasions that a prominent part of Sunnah has origins in revelations. Therefore, it is possible to conclude that his stance on the relation of Sunnah – Revelation is as the following: “A Part of Sunnah is the product of revelation, and the other part is Prophet Muhammad’s (s.a.v.) ijtihad”.

Al-Tabari also sees Sunnah as a phenomenon within “wisdom”. He mentions that all believers should debate the Prophet’s various Sunnah’s amenability from different perspectives, and that his words and actions could be right or wrong just like other people.

In this article, Al-Tabari’s approaches to the amenability of Sunnah are discussed and presented in the context of Sunnah’s relation with revelations.

Keywords: Al-Tabari, Sunnah, wisdom, The Relation of Sunnah – Revelation, Sunnah’s Amenability

Giriş

Ebü Cafer et-Taberî, Hicrî (224 – 310) 3/4. asırda yaşamış; hayatını ilim tahsil etmeye, tedvin ve tasnif çalışmaları yapmaya adanmış ansiklopedist bir İslâm âlimidir. İslâm ilimlerinin hemen tamamında ve tarih alanında yetkin; dil, edebiyat ve şiirde oldukça donanımlı; felsefe, mantık, tıp, cebir, matematik gibi dallarda da bilgilidir.¹

et-Taberî, yetkin olduğu ilimlerde pek çok eser vermiş;² bu eserlerinde bir tarihçi, fakih, müfessir ve muhaddis olarak ilminin vüsatini ortaya koymuştur. Konumuz özelinde o, Sünnet’e dair düşüncelerini de delilleriyle birlikte ilgili yerlerde ifade etmiştir.

Sünnetin mahiyeti, vahiyle ilişkisi ve bağlayıcılığı meselesi tıpkı kelimenin geçirdiği süreçle birlikte kazandığı kavramsal muhteva gibi önemli bir tartışma konusudur.³ et-Taberî’ye göre Sünnet, “izlenen örnek ve kendisine uyulan model/imam” anlamını içkin olarak Hz. Peygamber’in rolünü öne çıkaran ve öncülüğünü vurgulayan temel bir kavramdır.⁴ Bu temel kavram çerçevesinde o, Sünnetin kaynağı veya vahiyle ilişkisi ve bağlayıcılığı konusunda da gerek âyetlerden gerekse hadislerden hareketle görüşlerini ifade eder.

Sünnetin Kaynağı / Sünnet – Vahiy İlişkisi

Genel olarak Hz. Peygamber’in (s.a.v.) Sünnetinin kaynağı ya da vahiyle ilişkisi hakkında şu görüşler dile getirilmektedir:⁵

a. Sünnetin tamamı vahiy mahsulüdür.

*Bu makale daha önce, “*Tehzîbu’l-Âsâr Bağlamında et-Taberî’nin Hadisçiliği*” (İlâhiyât, Ank. 2014) unvanlı kitabımız içerisinde (s. 141 – 153) yer alan bir konunun gözden geçirilerek düzenlenmiş hâlidir.

** Yr. Doç. Dr., Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

¹ Taberî’nin hayatı ve çeşitli ilim dallarındaki yetkinliğine dair ayrıntılı bilgi için bkz.: Fatma Akdokur, *Tehzîbu’l-Âsâr Bağlamında et-Taberî’nin Hadisçiliği*, İlâhiyât, Ank. 2014, s. 22 – 66.

² Eserleri için bkz.: Akdokur, a.g.e., s. 34 – 42; Ali Yüksek, *İslâm Hukuk Tarihinde Taberî Mezhebi*, Üniversite Yay., Samsun 2014.

³ Sünnetin mahiyeti, Sünnet-Hikmet ilişkisi hakkında bkz.: M. Hayri Kırbaçoğlu, *İslâm Düşüncesinde Sünnet*, Ankara Okulu Yay., Ank. 2002, 6. bsk., s. 215 – 264; Hammâdî Zueyb, *es-Sunne beyne’l-Usûl ve’t-Târîh*, el-Merkezu’s-Sekâfî el-Arabî, Beyrut 2005, s. 46 – 50. Ayrıca Sünnetin kavramlaşma süreci için bkz.: Selçuk Coşkun, *Kavramsal ve Olgusal Açından Sünnet - Gelenek İlişkisi*, İFAV Yay., İstanbul 2014, s. 19 – 47.

⁴ et-Taberî’nin Sünnet tanımı ve yaklaşımı konusunda ayrıntılı bilgi için bkz.: Akdokur, a.g.e., s. 130 – 141.

⁵ Kırbaçoğlu, a.g.e., s. 217. Sünnet – vahiy ilişkisi konusunda bkz.: Mehmet Erdoğan, *Vahiy – Akıl Dengesi Açısından Sünnet*, İFAV, İst. 2009, 3. Bsk.; Muhammed Vehbi Dereli, *Problematic Açından Kur’ân – Sünnet İlişkisi*, Fecr Yay., Ank. 2010, s. 147 – 158. Hz. Peygamber’in (s.a.v.) gaybî haberlerinin vahiyle ilişkisi bağlamında ayrıca bkz. Mehmet Said Hatiboğlu, *Hz. Peygamber ve Kur’an Dışı Vahiy*, Otto Yay. Ank., 2009.

- b. Bir kısmı vahiy mahsulü, bir kısmı ise Hz. Peygamber'in (s.a.v.) içtihadının sonucudur.
- c. Sünnette vahiy ürünü hiçbir şey yoktur.

Sünnetin vahiy kaynaklı kabul edilmesinin sonucunda da vahiy, metluv ve gayr-i metluv olmak üzere iki kısımda telakki edilir olmuştur. Vahyin bu şekilde tasnif edilip Sünnete gayr-i metluv isminin eş-Şâfiî tarafından verildiği belirtilmekle birlikte,⁶ onun "*metluv vahiy*" tabirine karşı "*gayr-i metluv*"u değil, "*risâlet ve ilham*"ı kullandığına da dikkat çekilmiştir.⁷ Sonuç ne olursa olsun Sünnet ve dolayısıyla hadisler, çoğunluk âlimler tarafından vahiyle yakın ilişkili ve onun bir türü olarak kabul edile gelmiştir.

eş-Şâfiî'nin öncülüğünü, daha doğrusu sistematik bir kabul ve savunusunu yaptığı kabul edilen bu ayrımın etkilerini et-Taberî üzerinde de görmemiz mümkündür. Zira et-Taberî'nin eserlerinde, onun, Sünnetin önemli bir kısmının vahiy kaynaklı olduğunu benimsediğini gösterir çeşitli açıklamalara yer verdiğini görüyoruz.⁸ Ancak, et-Taberî'nin Sünnet, Sünnet-vahiy ilişkisi konusunda görüşünü tam olarak tespit edebilmek için biraz daha ayrıntılı bir araştırmanın gerekli olduğunu da düşünüyoruz.

Bu bağlamda öncelikle et-Taberî'nin, eş-Şâfiî'nin de kabulü için esas gördüğü Kur'ân'da "*hikmet*" kelimesinin yer aldığı âyetleri yorumlama şeklini belirlemeye çalışacağız. Zira eş-Şâfiî'nin Kur'ân'daki bazı âyetlerde yer alan "*hikmet*" kelimesini, bazen Kur'ân ilimlerine vakıf olduğunu söylediği bazı kişilere de dayanarak, "*Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Sünneti*" olarak açıklaması⁹ tartışmanın esasını teşkil eder görünmekte ve "*hikmet*" kelimesine yüklenen anlam, Sünnetin vahiy kaynaklı oluşunun önemli bir argümanı sayılmaktadır.¹⁰

et-Taberî'nin "*hikmet*" kelimesine verdiği anlamların tesbiti bağlamında, âyetlerin konularını dikkate alarak sınıflama yaptık. Her ne kadar sonuçta anlamlarda ortaklaşma olduğu görülse de yaptığımız sınıflama, şüphesiz konuyu ayrıntılı anlatmamızı kolaylaştıracaktır.

Hikmet kavramı ve mahiyeti

1. İçinde yalnızca "*hikmet*"in yer aldığı âyetlerdeki anlam: Kur'ân'dır.

⁶ Mehmet Görmez, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*, TDV Yay., Ank. 1997, s. 64.

⁷ Kırbasoğlu, a.g.e., s. 217 / 1. dn.

⁸ Makalemizin ilerleyen kısmında bu husus delillendirilip yorumlanacaktır.

⁹ Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî, *er-Risâle*, terc. Abdulkadir Şener-İbrahim Çalışkan, T.D.V. Yay., Ank. 2003, s. 18, 51- 52, 63.

¹⁰ Bu konuda görüş ve değerlendirmeler için bkz.: Kırbasoğlu, a.g.e., s. 195 – 196, 220; Görmez, a.g.e., s. 64 - 65.

Hikmet'in tek olarak kullanıldığı âyetlerde geçen "hikme bâliğa" ibaresi et-Taberî tarafından "Bu, Kur'ân'dır" denilerek açıklanmıştır.¹¹

Bir başka âyette Hz. Peygamber'in (s.a.v.) davetini "hikmetle" yapması konusunda da et-Taberî buna benzer bir tevil ile "Sana vahyedilen Allah'ın vahyi ile ve sana indirdiği Kitab'la" der.¹²

et-Taberî, İsrâ 17 / 39. âyetinde yer alan "hikmet" kelimesini açıklamak yerine, "bu Kitabımızda sana vahyettiğimiz hikmetten..." diyerek âyetin tevilini vermeyi tercih eder ve tevilini bir rivayet ile destekler. Rivayette de "hikmet, Kur'ân" olarak açıklanmaktadır.¹³

2. Hz. Peygamber (s.a.v.) dışındaki Peygamberlerle ilgili âyetlerde yer alanlar:

a. Hz. İsa'ya (a.s.) verilen "hikmet, Kitab dışında kendisine vahyedilen Sünnet, İncil'in mânasını anlama (fehm), en-nubuvve / peygamberliktir." ¹⁴

b. Hz. Davut'a (a.s.) verilen "hikmet, en-nubuvve / peygamberliktir."¹⁵

c. Hz. Lokman'a (a.s.) verilen "hikmet, dinde anlayış (fikh), akıl, sözde isabet / doğru sözü söylemektir."¹⁶

d. Hz. İbrahim'in (a.s.) soyuna verildiğinden bahsedilen "hikmet" ise, "Onlara (o soydan gelen Peygamberlere) vahyedilen tilâvet edilmeyen şeyler" olarak tevil edilmiştir.¹⁷

3. a. Hz. Peygamber'le (s.a.v) ilgili âyetlerde "hikmet" in mânası:

Bakara 2 / 129. âyet, mevcut Kur'ân' düzenlemesine göre "hikmet" kelimesinin geçtiği ilk âyettir. Dolayısıyla et-Taberî'nin genel olarak kitaplarında ve özelde de Tefsîrinde uyguladığı yönteme binaen, kelimenin en ayrıntılı anlam ve tarifinin yapıldığı yer de burasıdır. O, burada "hikmet" in anlamı hakkında tevil ehlinin ihtilâf ettiğini belirttikten sonra iki görüşü nakleder:

a. Hikmet: es-Sunne / Sünnettir.

b. Hikmet: "المعرفة بالدين والفقہ فيه" : Dini bilmek ve ondaki fıkhı kavramaktır." Bu görüşün delilleri sadedinde sıraladığı bir rivayette ise hikmet, "bilgisine ancak Rasûlullâh'ın öğretmesiyle ulaşılabilecek din(î konular); dini akletmek, kavramak" şeklinde açıklanmaktadır.

¹¹ Muhammed b. Cerîr b. Yezîd et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Abdurrezzâk el-Bekrî, Muhammed Âdil Muhammed, Muhammed Abdullâtîf Halef, Mahmud Mursî Abdulhamid, Dâru's-Selâm, Kahire 2005, IX. 7733 (Kamer, 54 / 5).

¹² et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, VI. 5072 (Nahl 16 / 125).

¹³ et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, VI. 5174 – 5175.

¹⁴ et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, III. 1790 (Âl-i İmrân, 3 / 48), IV. 3111 (Mâide 5 / 110), IX. 7313 (Zuhruf 43 / 63).

¹⁵ et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, II. 1477 (Bakara 2 / 251), VIII. 6981 (Sa'd 38 / 20).

¹⁶ et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, VIII. 6553 – 6554 (Lokman, 31 / 12).

¹⁷ et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, III. 2382 (Nisâ 4 / 54).

et-Taberî, her zamanki sistemi gereği kendince doğru olan görüşü de verir: *"Hikmet, ilmi / bilgisi, ancak Rasûlullâh'ın (s.a.v.) açıklamasıyla idrak edilebilecek olan Allah'ın ahkâmını bilmek, kavramaktır."* Ardından kelimenin dilsel kökü üzerinde durur. Buna istinaden de hikmetin, *"fiilde ve sözde isabet etmek, doğruyu yapıp söylemek"* anlamına geldiğini belirtir. Âyetin tevilini de bu anlamlara uygun olarak şöyle yapar: *"Rabbimiz! Onlara kendilerinden Senin âyetlerini okuyan bir Rasûl gönder, o, onlara kendilerine indirilen Kitabını öğretsin, yalnızca kendisinin öğretebileceği ahkâmını ve hükümlerini dosdoğru uygulayıp göstere."*¹⁸

3. b. Hz. Peygamber'e (s.a.v.) Kitab'la birlikte indirilen *"hikmet"* ise *"Kur'ân'da zikri mucmel olarak geçen helâl-haram, emir-nehîy, ahkâm, va'd ve va'id"* dir.¹⁹

4. Hz. Peygamber'le (s.a.v.) ilgili olup onun mü'minlere öğrettiği *"hikmet"* ise *"Sünnetleri ve dini fihketmeyi öğretme, Rasûlullâh'ın size öğrettiği ve sizin için koyduğu, belirlediği Sünnetler"* ve *"Sünnetler"* şeklinde tevil edilmiştir.²⁰

Yine bir başka âyet bağlamında mü'minlere *"öğretilen hikmet"*in *"Sünnetler"* olduğunu söyleyen et-Taberî, bu defa Sünnetlerin inananlara hangi yolla öğretildiği hakkında da açıklamada bulunur:²¹ *"Hikmet, Allah'ın, mü'minler için Rasûlünün (s.a.v.) lisanı ile belirlediği Sünnetler ve Hz. Peygamber'in (s.a.v) kendilerine yaptığı açıklamalardır."*

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) eşlerine hitap eden bir âyette yer alan *"okunan hikmet"* ise, *"Allah'ın dininin hükümlerinden Rasûlullah'a vahyedilendir; ona Kur'ân olarak inzal edilmeyendir. Bu da Sünnettir."*²²

5. Bakara 2 / 269 Kur'ân'da *"hikmet"* kelimesinin geçtiği ikinci âyettir. Kendisine *"hikmet verilen insandan"* söz edilmektedir. et-Taberî *"hikmet"*in anlamı konusunda daha önceki açıklamasına atıfta bulunmakla beraber, burada pek çok görüşü sıralayarak kelimenin muhtevasını oldukça detaylandırmıştır:

a. et-Taberî, önce âyetin tevilini yapar ve Allah'ın dilediği kuluna sözünde ve amelinde isabeti yani doğruyu söyleme ve yapma kabiliyetini verdiğini belirtir. Buradaki teville göre *"hikmet, fiilde ve sözde isabet etmek, doğruyu yapıp söylemektir."*

b. *el-Kur'ân ve'l-fikh bihî: Kur'ân ve onu fihketmek anlamaktır.*

¹⁸ et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, I. 718.

¹⁹ et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, III. 2533 (Nisâ 4 / 113).

²⁰ et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, I. 778, II. 1304 (Bakara 2 / 151, 231), X. 8028 (Cuma 62 / 2).

²¹ et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, III. 2047 (Âl-i İmrân 3 / 164).

²² et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, VIII. 6663 (Ahzab 33 / 34). Bu âyetin, eş-Şâfiî'nin gayr-i metluv vahyi Kur'ân'dan delillendirirken kullandığı en önemli dayanak olduğunu söyleyen Görmez, hikmetin, Peygamber hanımları tarafından tilâvet edilen bir şey olduğuna dikkat çekerek itirazını dile getirmektedir. Bkz.: Görmez, a.g.e., s. 65.

- c. *el-isâbe fi'l-kavl ve'l'amel: Söзде ve fiilde isabet, doğruluktur.*
- d. *el-'ilm bi'd-dîn, el-'akl fi'd-dîn: Dini bilmek, idrak etmektir.*
- e. *el-fehm: Anlayıştır.*
- f. *el-haşye: Korkudur, çünkü her şeyin başı Allah korkusudur.*
- g. *en-nubuvve: Peygamberliktir.*

et-Taberî, daha önceki âyette verdiği mânaya uygun olarak bütün bu görüşlerin kendi açıklamasının dâhilinde olduğunu belirtir ve hepsini kapsayan bir tarifile konuyu tamamlar.²³

Bütün bu âyetler bize et-Taberî'nin hikmeti yorumlayışı hakkında bilgi vermekle beraber, onun Sünneti, hikmetin içinde bir olgu olarak gördüğünü de gösteren önemli delillerdir. et-Taberî'nin bütün bu âyetlerde verilen mânaların “bağlamları içinde” isabetli ve anlamlı olduğuna dikkat çekmesi de,²⁴ onun yorum ve tevil geleneği açısından kıymete değer bir hususiyetini göstermektedir.

Bu âyetlerden kendi sınıflamamıza göre birinci gruptakilerde yer alan “hikmet”in anlamı gayet açıktır ve Sünnetle bir ilgisi yoktur. Beşinci grupta yer alan âyet ise, bize “hikmet”in muhtevası hakkında geniş bir bilgi sunuyor olmasına rağmen, doğrudan Sünnetle ilişkili görünmemektedir.

İkinci, üçüncü ve dördüncü grup âyetlerde yer alan “hikmet”in muhtevası ve yorumlanma şekli bize et-Taberî'nin Sünnet anlayışının vahiy ile ilişkisi hakkında önemli ipuçları sunmaktadır. et-Taberî'nin “hikmet”le “Sünnet”i birebir örtüşür ya da bir boyutuyla ilişkili gördüğü açıklamalarında şu yönler öne çıkmaktadır:

a. Hikmet / Sünnet, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) Kitab dışında vahyedilen, Allah'ın dininin hükümlerinden Rasûlullah'a (s.a.v.) vahyedilip, ona Kur'ân olarak inzal edilmeyendir.

b. Hikmet, Rasûlullâh'ın (s.a.v.) mü'minlere öğrettiği ve onlar için koyduğu, belirlediği Sünnetlerdir.

c. Hikmet / Sünnet, bilgisi, ancak Rasûlullâh'ın (s.a.v.) açıklamasıyla idrak edilebilecek olan Allah'ın ahkâmını bilmek, kavramak ya da bilgisine ancak Rasûlullâh'ın (s.a.v.) öğretmesiyle ulaşılabilecek din(î konular) olup, Allah'ın mü'minler için Rasûlünün (s.a.v.) lisanı ile yaptığı açıklamalardır.

²³ et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, II. 1580 – 1582.

²⁴ et-Taberî, *Tehzibu'l-Âsâr*, Nâsır b. Sa'd er-Raşîd, Metâbi'u's-Safâ, Mekke 1404, I. 348; *Musnedu İbn Abbâs*, thk. Mahmud Muhammed Şâkir, Matbaatu'l-Medenî, Kahire 1982, I. 182 (Ş).

Bu yönler bize et-Taberî'nin Sünnetin tamamı olmasa da önemli bir bölümünün vahiy kaynaklı olduğunu kabul ettiğini açıkça göstermektedir. Zira "hikmetle Sünnetin" birebir anlamdaş görülebileceği yerlerde bu ilişki en açık biçimde ifade edilmektedir. Hikmet, "Allah'ın dininin hükümlerinden Rasûlullah'a (s.a.v.) vahyedilendir, ona Kur'ân olarak inzal edilmeyendir. Bu da Sünnettir" denilerek Kur'ân dışında bir vahiyden söz edilmekte ve bunun da Sünnet olduğu belirtilmektedir. Dolayısıyla artık onun Sünnet- vahiy ilişkisi konusunda, daha önce sözünü ettiğimiz ikinci grup görüş sahiplerinden olduğu rahatlıkla söylenebilir.

et-Taberî, Tehzîb isimli eserinde naklettiği bir rivayet çerçevesinde "hikmet" kelimesinin tanımını, yukarıda değindiğimiz âyetlere dayalı olarak ve Tefsirinde yaptığı açıklamalarını teyid edercesine yapmakta ve Sünnetleri de aynı şekilde değerlendirmektedir: "Rasûlullah'ın (s.a.v.) Allah'ın (c.c.) vahyine dayanarak ümmetine koyduğu sünnetleri de hikmettir. Onlara onunla görüşünü açıklar, hak ile batılın arasını onunla ayırır, Kur'ân âyetlerinden mücmel olanı onunla açıklar, Kitabın mânalarını onunla öğretir."²⁵

Ayrıca bu vahiy kaynaklı Sünnetler doğrudan dinî nitelikte olan konulardır; dinin doğru anlaşılması, Allah'ın ahkâmının idrak edilebilmesi için gerekli olan Peygamberî açıklamalardır. Üstelik bu açıklama ya da Sünnet yalnızca Hz. Peygamber'e (s.a.v.) has bir durum da değildir. Hz. İsa'ya (a.s.) da "hikmet" verilmiş ve bu da "Kitab dışında kendisine vahyedilen Sünnet" şeklinde tevîl edilmiştir. Yine Hz. İbrahim (a.s.) soyundan olan Peygamberlere de "vahyedilip tilâvet edilmeyen" bilgiler verilmiştir. Bütün bunlar, doğrudan Peygamberlik vasfı içinde yer alan "tebliğ ve tebyin" edicilik vazifesinin eksiksiz yerine getirilebilmesi için bütün Peygamberlere "Kitab" dışında verilen bir "vahyin" gerçekliğinin et-Taberî tarafından kabulü olarak değerlendirilebilir.

Burada et-Taberî'nin "hikmet" kelimesine verdiği anlamların izini geriye doğru sürerek, günümüze ulaşan en erken dönem tefsirin sahibinin bu kelimeye verdiği anlamları tesbit etmek bize, hem kavramın anlam tarihi hakkında bir fikir verecek, hem de et-Taberî'nin "hikmet" in "Sünnet"i muhtevi olduğu görüşünün dayanağı sayılabilecek bir bilgiyi sağlayacaktır.

Mukâtil b. Süleyman'a göre "hikmet"

Fazla ayrıntılamadan ve konumuzla bağlantılı olanlara has bir inceleme ile et-Taberî'den bir buçuk asır önce H. 150 yılında vefat etmiş olan Mukâtil b. Süleyman'ın Kur'ân'daki "hikmet" kelimesine verdiği anlamları şöyle sınıflamak mümkün görünmektedir:

1. Kur'ân'daki helal ve harama, emir ve nehye dair öğütlerdir.²⁶
2. Kur'ân ilmi ve ondaki fıkhıdır.²⁷

²⁵ et-Taberî, *Tehzîb*, I. 348; *Musnedu İbn Abbâs*, I. 182.

²⁶ Bakara, 2 / 129, 151, 231; Âl-i İmrân, 3 / 164; İsrâ, 17 / 39; Ahzâb, 33 / 34; Cuma, 62 / 2; Nisâ, 4 / 113.

3. Nübüvvettir.²⁸

4. Kur'ân'dır.²⁹

Mukâtil, Kur'ân'da yer alan çeşitli âyetlerdeki "hikmet" kelimesine, çoğunlukla Kur'ân'la bağlantılı bir anlam vermiş görünmektedir. Ancak diğer iki âyetteki "hikmet" kelimesini, "Sünnet" diyerek anlamlandırdığı da dikkate değerdir. Âl-i İmrân Suresi, 3 / 48. âyette, İsa (a.s.)'a verilen hikmeti, "Sünnet" olarak açıkladığı gibi, aynı sûrenin 164. âyetindeki de, "Kur'ân'daki helal ve harama dair öğütler ve sünnet" şeklinde yorumlamıştır.³⁰

Burada, Mukâtil'in bir başka eseri olan *el-Eşbâh ve'n-Nezâir fi'l-Kur'ân*'ında "hikmet" kelimesine verdiği anlamların hiçbirinde "Sünnet" ile ilgi kurup bir açıklama ya da yoruma gitmediğini de belirtmek isteriz. Mukâtil, söz konusu eserin "Hikmet" maddesinde, kelimeyi, bizim tefsirine dayalı olarak yapmaya çalıştığımız sınıflamaya benzer şekilde sınıflayıp anlamlandırmış; bazı nüanslarla birlikte o, "hikmet" kelimesinin ihtiva ettiği anlamlardan hiçbirine "Sünnet" anlamını vermemiştir.³¹

Doğrusu Mukâtil'in iki kitabı arasındaki farklılık, bizim değerlendirmemizde bir temkini zorunlu kılsa da, yine de Tefsîrindeki Âl-i İmrân 3 / 48 ve 164. âyetlerdeki "hikmet, Sünnet'tir" yaklaşımı, konuya dair erken dönem anlayışı hakkında oldukça değerli bir veridir.

Burada, Buhârî'de yer alan bir rivayete³² atıfla, "hikmet" kavramının "Sünnet" olarak değerlendirilmesine dair ulaşılabilen ilk delil olduğu tespitine³³ değinmek yerinde olacaktır. Söz konusu rivayette Katade (ö. 117) Ahzab Sûresi 33 / 34. âyette yer alan "okunan hikmeti" "Sünnet" şeklinde yorumlamaktadır. Ancak görebildiğimiz kadarıyla et-Taberî ve Mukâtil, Âl-i İmrân 3 / 48 ve 164. âyetlerdeki "hikmet" kelimesini "Sünnet"le ilişkilendirmekte ortaklaşmakta, Ahzâb 33 / 34'te geçen "hikmet"i ise sadece et-Taberî yine Katade rivayetine istinaden "Sünnet" olarak anlamlandırmaktadır. Mukâtil'in söz konusu âyetteki "hikmet"i "Sünnet" olarak açıklamaması, ya Katade rivayetinin onun tarafından bilinmediği, ya da bilirse de oradaki anlam açısından uygun görmediği şeklinde yorumlanabilir.

²⁷ Bakara, 2 / 269. Benzeri anlamlar verilmiş âyetler için bkz.: Mâide, 5 / 110; Lokmân, 31 / 12; Sa'd, 38 / 20.

²⁸ Nisâ, 4 / 54.

²⁹ Nahl, 16 / 125. Diğer Peygamberlere de kendi kitaplarının "Hikmet" olarak nitelendirildiğine dair görüş için bkz.: Bakara, 2 / 251; Zuhruf, 43 / 63.

³⁰ İlgili âyetler ve yorumları için bkz.: Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîr-i Kebîr*, thk: Dr. Abdullah Mahmud Şehhâte, çev. Beşir Eryarsoy, İşaret Yay., İst. 2015.

³¹ Mukâtil b. Süleyman, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir fi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah Mahmud Şehhâte, el-Hey'etu'l-Mısriyye el-Âmme li'l-Kitâb, (y.y.) 1994, 2. Bsk., s. 111 – 113.

³² Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, Çağrı Yay., İst., 1992, "Tefsîr", 33.

³³ Bünyamin Erul, *Hadis Problemleri, Hadis -el kitabı-* içinde, Edt. Zişan Türcan, Grafiker Yay., Ank. 2016, s. 562.

Netice itibariyle, söz konusu âlimlere göre, "hikmet" kelimesinin bütün âyetlerde "Sünnet"le birebir eş anlamlı olduğunun söylenmesi mümkün değildir; ancak bazı âyetlerdeki "Sünnet" olarak yorumlanmasında, Sünnetin bir kısmının, "hikmet"e içkin olarak, vahyî bir yanının³⁴ olduğunun muhtemelliğinin de göz ardı edilemeyeceğine işaret ettiğini söyleyebiliriz.

et-Taberî'ye Göre Kaynağı Vahiy Olan Sünnetler

Daha önce de değindiğimiz gibi, et-Taberî'ye göre vahiy kaynaklı Sünnetler, doğrudan dinî nitelikte olan konulardır; dinin doğru anlaşılması, Allah'ın ahkâmının idrak edilebilmesi için gerekli olan Peygamberî açıklamalardır.

Hız. Peygamber (s.a.v.) özelinde, kaynağı vahiy olan Sünnetin bu kısmı, "Kur'ân'da zikri mucmel olarak geçen helâl-haram, emir-nehî ve ahkâmı ve va'd ve va'idi"ni açıklayıcı olan ve bilgisine ancak Rasûlullâh'ın öğretmesiyle ulaşılabilecek dinî konulardır." Allah kullarına dininin en doğru şekilde kavranması ve uygulamasını temin için Rasûlünün (s.a.v) diliyle bu konuları açıklamaktadır. et-Taberî Tehzib'in muhtelif yerlerinde de bunu ifade sadedinde sık sık "ربنا وعد الله تعالى ... علي لسان رسوله صلي الله عليه وسلم ... تبارك وتعالى اما في كتابه او علي لسان رسول الله صلي الله عليه وسلم ... / ...Yüce Rabbimiz ya Kitabında ya da Rasûlünün (s.a.v) diliyle (açıklar)... Allâhu Teâlâ Rasûlünün (s.a.v) diliyle vaat etti..."³⁵ sözlerini kullanarak bu durumu teyid etmektedir.

Yine et-Taberî'nin Kur'ân dışında vahiy kabul ettiğini teyid eden bir örnek de kasr-ı salât ile ilgili rivayetlerdir. O, namazın kısaltılmasının okunan vahiy olan âyetle değil, Allah'ın (c.c.), Nebîsine (s.a.v.) vahiy ile sabit olduğunu, onun da bu durumu ümmetine kavli ve fiilî olarak açıkladığını belirtir.³⁶

et-Taberî'nin naklettiği bazı rivayetlerde geçen "ذكر لي = بلغني" / *bana bildirildi*³⁷, "قال لي جبريل" / *Cebraîl bana dedi ki*³⁸ ve "اوحى الي" / *bana vahyolundu*³⁹ gibi ibareler, ki son ibarenin yer aldığı yedi

³⁴ Buradaki vahyin mahiyeti konusu kendi içinde oldukça tartışmalıdır. Farklı yaklaşım ve değerlendirmeler için bkz.: Kırbaoğlu, a.g.e., s. 215 – 254; Mehmet Erdoğan, a.g.e, s. 69 – 80; Erul, a.g.e., s. 561 – 564.

³⁵ et-Taberî, *Tehzib*, Kısmu'l-evvel, s. 205, 221; *Musnedu Ömer*, thk. Mahmud Muhammed Şâkir, Matbaatu'l-Medenî, Kahire 1983, I. 369, 398.

³⁶ et-Taberî, *Tehzib*, Kısmu'l-evvel, s. 147 – 148, 150; *Musnedu Ömer*, I. 263, 267 (Ş). Yolcu namazı ve korku namazının teşrii ve dayanakları konusu müfessir ve fakihler arasında önemli bir tartışma konusudur. Yolcu namazının Hz. Peygamber'in Sünneti ile meşru kılındığı görüşü et-Taberî'nin de katıldığı bir görüştür. Konuya dair ayrıntılar için ilaveten bkz.: et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, III. 2495 - 2517; Hayrettin Karaman, Mustafa Çağırıcı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadreddin Gümüş, *Kur'ân Yolu*, DİB Yay., Ank. 2006, II. 129 – 131.

³⁷ et-Taberî, *Tehzib*, Kısmu'l-evvel, s. 86 - 87; *Musnedu Ömer*, I. 149, 152 (Ş).

³⁸ et-Taberî, *Tehzibu'l-Âsâr el-Cüz'û'l-Mefkûd*, Dâru'l-Me'mûn li't-Turâs, thk. Ali Rıdâ b. Abdillâh b. Ali Rıdâ, Dımişk 1995, s. 226.

³⁹ et-Taberî, *Tehzib*, I. 362; *Musnedu İbn Abbâs*, I. 202.

âzâ üzerine secde meselesiyle ilgili pek çok rivayetteki “*bana emrolundu, Nebî'ye (s.a.v) ... emrolundu*” ifadeleri de Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bilgi kaynağı olarak niteleyebileceğimiz bu duruma ilişkin veri niteliğindedir.⁴⁰ Ancak söz konusu rivayetlerin, mâna ile ifade edilmiş sübutu kesin olmayan nakiller olduğu gözden uzak tutulmamalıdır.

Değınmemiz gereken bir nokta da “gayr-i metluv vahiy” kavramlaştırmasının et-Taberî tarafından da, tıpkı eş-Şâfiî gibi, kullanılmadığıdır. Bu veya benzeri bir özel isimlendirmede bulunmadan pek çok meselede Kur'ân dışı vahiy mümkün gören et-Taberî'nin bu kabulü onu, ne yazık ki bazen ne kendi ilmî müktesebatına ne de aklî muhakeme gücüne yakışmayacak değerlendirmelere yönlendirmektedir. O, muhsanın recmi meselesinde recm hükmünün, “...*(ilgili rivayetin) zikri Allah (c.c.) tarafından olmasına rağmen, okunan ve Mushaflarda yazılı olan Kur'ân'ın dışında bulunduğu açık delildir*” diyerek tartışmalı, bizce uydurma olan rivayetleri tezkiye edebilmektedir.⁴¹

Neticede Hz. Peygamber'in (s.a.v.) söz ve fiillerinin tamamının vahiy kaynaklı olduğunu düşünmediğini tesbit ettiğimiz et-Taberî'nin, bu bağlamda “Medine hurmalarını aşılama” ile ilgili rivayetleri değerlendirdiğini görüyoruz.⁴² Hz. Peygamber'in (s.a.v.) insanî yönünü ortaya koyan bu rivayetleri değerlendirmesi konumuz açısından oldukça anlamlıdır. et-Taberî'nin konuya ilişkin yaklaşımını şu şekilde sıralayabiliriz:⁴³

a. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) dünya işlerini düzenleme ve geçimi sağlama araçları konusundaki görüşü onun re'yidir.

b. Kişiyeye, dünya işleri hakkında söylenen söze uyma konusunda zorlama yoktur.

c. Bu hadis “*Rasûlullâh (s.a.v.), Allah'dan (c.c.) kendisine bir vahiy gelmedikçe hiçbir şey yapmaz, hiçbir söz söylemez; ameli / yapıp-ettikleri, din ya da dünya işlerine dair söyledikleri de böyledir*” diyenlerin sözlerinin yanlış olduğunu da açıklamaktadır.

d. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) dünya ve maişet meselelerine ilişkin pek çok sözü ve davranışının bulunması ve bunlarda isabet kaydetmesi ya da hata etmesi câizdir / normaldir. Ancak onun (s.a.v.) insanları amelen bağlayan dinî konularda re'y ile ameli câiz değildir.

e. Yine bu haber, “*Bütün Peygamberlere, dinî ve dünyevî ihtiyaçlarını karşılayacak her şey öğretilmiştir*” diyenlerin sözünün yanlışlığını da ortaya koymaktadır.

⁴⁰ Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bilgi kaynağına dair bir başka rivayet için bkz.: et-Taberî, *Tehzîb*, II. 117 - 118; *Musnedu İbn Abbâs*, I. 518 - 519 (Ş).

⁴¹ et-Taberî, *Tehzîb*, Kısmı's-sânî, s. 169; *Musnedu Ömer*, II. 876 - 877 (Ş).

⁴² et-Taberî, *el-Cüz'ü'l-Mefkûd*, s. 329 - 340.

⁴³ et-Taberî, *el-Cüz'ü'l-Mefkûd*, s. 331 - 332.

et-Taberî'nin bütün bu görüşleri bize açıkça Hz. Peygamber'in (s.a.v.) peygamberlik vasfından kaynaklanan söz ve fiillerinin vahyî bir bağı olduğu, dolayısıyla bu konulardaki söz ve fiillerinin, farklı boyutlarda da olsa, bağlayıcı olduğunu kabul ettiğini göstermektedir. Ayrıca onun (s.a.v.), beşerî ihtiyaçlar konusunda tıpkı diğer insanlar gibi re'yi ile de hareket ettiğini, bunun sonucunda da isabet ettiği gibi hata da yapabileceğini, dolayısıyla bu konulardaki söz ve fiillerinin bağlayıcı olmadığını düşündüğünü de göstermektedir.

et-Taberî'de Sünnet-vahiy ilişkisine dair tespitlerimiz şüphesiz onun Sünnet için yapmış olduğu "izlenen örnek ve kendisine uyulan model / imam" şeklindeki tanımıyla uyum arz etmektedir. Zira Peygamberî görevi icra etmekte olan Sünnet sahibi Hz. Muhammed (s.a.v.) kendisine uyulması gereken imamdır.⁴⁴ Dolayısıyla burada muhtevasını bulan Sünnet, Fıkıhın da bir delili olarak değerlendirilmeye alınmakta ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) söz, fiil ve takrîrleri çeşitli hükümler ifade etmektedir.

Sünnetin bağlayıcılığı

et-Taberî'nin fıkıhının önemli bir kaynağı Tehzîbu'l-Âsâr isimli eseridir.⁴⁵ Bu bağlamda o, bu kitabında, Hz. Peygamber'in Sünnetini bir delil olarak kullanırken âsârın delâlet ettiği teklifi hükmü tesbite çalışarak çeşitli açıklamalar yapmakta, bu açıklamalarla Hz. Peygamber'in Sünnetinin bağlayıcılığını da ortaya koymaktadır. O, Hz. Peygamber'in Peygamberlik vasfı ve dinî nitelikli söz ve uygulamalarına istinaden "Rasûlullâh'ın (s.a.v.) bir şeyi yaptığı ya da söylediğine ilişkin bir haber bize sahîh olarak gelmişse bağlayıcıdır" genel kabulünü sık sık tekrarlamakta⁴⁶ ancak haberin / Sünnetin ifade ettiği hükmü pozitif ve negatif boyutta farklı derecelerde değerlendirmektedir. Biz burada konunun Fıkıh ilmiyle yakın ilgisi dolayısıyla ayrıntılarına girmeyerek⁴⁷ temel bazı hususları izaha çalışacağız. Bu izahımız aynı zamanda et-Taberî'nin Hz. Peygamber'in (s.a.v.) emir ve nehyinin usûlen neyi ifade ettiğini de tesbit niteliğinde olacaktır.

a. Rasûlullâh'ın (s.a.v) helâl ve haram kılma yetkisi vardır: et-Taberî, İsrâiloğullarından mesh olunanlar ve keler yeme konusunu tartışırken kullandığı bazı rivayetlerle ve kendi görüşünü serdederken Rasûlullâh'ın helâl ve haram kılma yetkisine dikkat çekmektedir. İbn Abbâs'ın "انما بعث رسول الله صلى الله عليه وسلم محلا و محرما" / Rasûlullâh (s.a.v.) helâl ve haram kılıcı olarak

⁴⁴ et-Taberî, *Tehzib*, II. 132; *Musnedu İbn Abbâs*, I. 545 (Ş).

⁴⁵ Akdokur, a.g.e., s. 57.

⁴⁶ et-Taberî, *Tehzib*, II. 132, 266; *Musnedu İbn Abbâs*, I. 545, 796 (Ş).

⁴⁷ Sünnete ilişkin usûlî bazı yaklaşım ve değerlendirmeler için bkz.: Abdulmecid Abdullah Abdulmecid Deyye (d-y-h), *Muhammed b. Cerîr et-Taberî ve Menhecuhû fî'l-Fıkhi'l-İslâmî*, el-Câmia el-Urduniyye Kulliyetu'd-Dirâsât el-Ulyâ, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Amman, 1997, s. 51 – 54. Ayrıca bkz.: Tâhir b. Âşûr, *İslam Hukuk Felsefesi*, trc. Vecdi Akyüz – Mehmet Erdoğan, İklim Yay., 1988, s. Erdoğan, age., s. 260 – 265; Görmez, age., s. 286 – 294; Dereli, age., s. 159 – 174.

gönderilmiştir” dediğini⁴⁸ nakleden et-Taberî aynı bağlamda Allah'ın (c.c.), yiyeceklerden helâl kıldıklarını “Kitabıyla ve Rasûlüniün diliyle” belirlediğini söyleyerek kendi görüşünü de açıklar.⁴⁹

b. Rasûlullâh'ın (s.a.v) bazı söz ve fiilleri farz / vâciplik ifade eder: Yol ve bina yapımında komşu mülk sahiplerinin hak ve yükümlülüklerini tartışan et-Taberî, kendisine, Rasûlullâh'ın sözünü bağlayıcı bir emir olarak görüp, hakimlerin de bunu farz olarak telakki ederek uygulamaları mı gerektiği sorulacak olursa, “...bize göre bu, Nebî'den (s.a.v.) gelen ve hâkimlerin ona göre karar verip amel etmesi gereken bir durumdur...”⁵⁰ diyerek, söz konusu haberin vücut ifade ettiğini belirtir.

et-Taberî, bu konuyu tartışırken Allah'tan (c.c.) ya da Rasûlullâh'tan (s.a.v.) varid olan emir ve nehiyle amel etmenin vucûbiyyetine boyun eğmek, itaat etmek gerektiğine dikkat çekerek, farklı bir hükme ya da sonuca ulaşabilmek için haberî ya da aklî bir delilin zorunlu olduğunu da söyler.⁵¹ Dolayısıyla ona göre haber öncelikle “zâhiri” üzere dikkate alınmalıdır. Ancak “zâhir” üzere amel, tıpkı et-Taberî'nin yaptığı gibi, derin bir teemmül ve tefakkuhu da zorunlu kılmaktadır. Ayrıca her emir ve nehyin vücut ifade edip etmediği ve nasslardan çıkarılacak hükmün niteliğinin fakihler nezdinde oldukça ihtilafli olduğu unutulmamalıdır.⁵²

c. Rasûlullâh'ın (s.a.v) bazı söz ya da fiilleri nedb veya ibâha ifade eder: et-Taberî, uğursuzluğa dair hadisler bağlamında, Hz. Peygamber'in (s.a.v) her emrinin mutlaka uyulması gereken bir fiili ifade etmediğini, bu sebeple kendisinin de emir lafzıyla söylediği fiili terk edebildiği; nehyettiği bir fiili de işlemesi durumunda da o emrin tahrim değil kerahat ifade ettiğinin anlaşılması gerektiğini beyan eder. Dolayısıyla Hz. Peygamberin bazı emirleri / fiilleri ibaha veya nedb ifade edebildiği; nehiyeri / yapmama veya terk etmesi de kerahat (tenzihî veya tahrîmî) ya da te'dib ifade eder.⁵³

Dolayısıyla et-Taberî'ye göre Hz. Peygamber'in (s.a.v.) namazda sütre kullanılmasını istemesi⁵⁴ ve kişinin sağlıklı olabilmesi için hacamat yaptırması yönündeki emirleri vucûb ifade etmeyip nedb ve ihtiyarı (isteğe bağlılık) göstermekte,⁵⁵ keler yemekten uzak durması da onun yenilmesinin haramlığını değil kendisinin hoş görmemesi olarak ancak kerahat ifade etmektedir.⁵⁶

⁴⁸ et-Taberî, *Tehzîb*, Kısmu'l-evvel, s. 89; *Musnedu Ömer*, I. 155 (§).

⁴⁹ et-Taberî, *Tehzîb*, Kısmu'l-evvel, s. 108; *Musnedu Ömer*, I. 190 – 191. (§).

⁵⁰ et-Taberî, *Tehzîb*, II. 258; *Musnedu İbn Abbâs*, II. 785 – 786 (§).

⁵¹ et-Taberî, *Tehzîb*, II. 260; *Musnedu İbn Abbâs*, II. 788 (§).

⁵² Konuya dair ihtilaflar, emir ve nehyin delâleti için bkz.: Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl es-Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, thk. Ebu'l-vefâ el-Efgânî, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1372, I. 11 – 110.

⁵³ et-Taberî, *Musnedu Ali*, s. 33 – 34.

⁵⁴ et-Taberî, *el-Cüz'u'l-Mefkûd*, s. 318.

⁵⁵ et-Taberî, *Tehzîb*, II. 104 – 117; *Musnedu İbn Abbâs*, I. 489 – 518.

⁵⁶ et-Taberî, *Tehzîb*, Kısmu'l-evvel, s. 106 – 107; *Musnedu Ömer*, I. 188. (§).

Netice itibariyle et-Taberî, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) uyulması, örnek alınması gereken bir imam olarak Sünnetlerini her mü'minin dikkate almasının zaruretine işaretler, onun Peygamberî rolüne istinaden söz ve fiillerinin farklı boyutlarda da olsa bağlayıcılığını göstermiş; onun içtihadî söz ve fiillerinin ise tıpkı diğer insanlarda görüldüğü gibi, doğru ya da hatalı olabileceğini de dile getirmiştir. O bu görüşlerini ortaya koymakla Hz. Peygamber'in risâlet ve insanlık vasfını yerli yerince ve ayrı ayrı dikkate değer bularak, peygamberliğinin insanlığını ortadan kaldıran bir hususiyet kazanmasına da fırsat vermemiştir.

Sonuç

et-Taberî, geniş ilmî müktesebatı ve bir çok alanda temel eserler vermiş olması hasebiyle İslamî ilimlerde çalışma yapanların göz ardı edemediği bir âlimimizdir. Biz bu küçük ve sınırlı sayılabilecek makalemizde onun Hz. Peygamber'in Sünnetinin mahiyeti, vahiyle ilişkisi ve bağlayıcılığına dair görüşlerini ortaya koymaya çalıştık. Tefsir sahasındaki Câmîu'l-Beyan, hadis ilminde de Tehzîbu'l-Âsâr isimli eserlerinden istifade ile bu konuda tesbit edebildiğimiz görüşlerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. et-Taberî, Hz. Muhammed'i (s.a.v.), Sünnet'in "izlenen örnek ve kendisine uyulan model / imam" anlamını içerecek şekilde, Sünnet sahibi bir Peygamber olarak, kendisine uyulması gereken imam kabul etmektedir.
2. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) uyulması, örnek alınması gereken bir imam olarak Sünnetlerini her mü'minin dikkate almasının zarureti vardır.
3. Hikmet, Sünneti de içine alan bir kavramdır.
4. Sünnetin bir kısmı vahiy mahsulü, bir kısmı ise Hz. Peygamber'in (s.a.v.) içtihadının sonucudur.
5. Vahiy kaynaklı Sünnetler doğrudan dinî nitelikte olan konulardır; dinin doğru anlaşılması, Allah'ın ahkâmının idrak edilebilmesi için gerekli olan Peygamberî açıklamalardır.
6. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Peygamberî rolüne istinaden, söz ve fiillerinin farklı boyutlarda da olsa bağlayıcılığı vardır.
7. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) içtihadî söz ve fiilleri tıpkı diğer insanlarda görüldüğü gibi, doğru ya da hatalı olabilir.

Kaynakça

Abdulmecid Deyye (d-y-h), Abdulmecid Abdullah, *Muhammed b. Cerîr et-Taberî ve Menhecuhû fî'l-Fıkhî'l-İslâmî*, el-Câmia el-Urduniyye Kulliyetu'd-Dirâsât el-Ulyâ, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Amman, 1997.

Akdokur, Fatma, *Tehzîbu'l-Âsâr Bağlamında et-Taberî'nin Hadisçiliği*, İlâhiyât, Ank. 2014.

Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, Çağrı Yay., İst., 1992.

Coşkun, Selçuk, *Kavramsal ve Olgusal Açından Sünnet - Gelenek İlişkisi*, İFAV Yay., İstanbul 2014.

Dereli, Muhammed Vehbi, *Problematik Açından Kur'ân – Sünnet İlişkisi*, Fecr Yay., Ank. 2010.

Erdoğan, Mehmet, *Vahiy – Akıl Dengesi Açısından Sünnet*, İFAV, İst. 2009, 3. Bsk.

Erul, Bünyamin, *Hadis Problemleri, Hadis –el kitabı-* içinde, Edt. Zişan Türcan, Grafiker Yay., Ank. 2016.

Görmez, Mehmet, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*, TDV Yay., Ank. 1997.

Hammâdî Zueyb, *es-Sunne beyne'l-Usûl ve't-Târîh*, el-Merkezu's-Sekâfî el-Arabî, Beyrut 2005.

Hatiboğlu, Mehmet Said, *Hz. Peygamber ve Kur'an Dışı Vahiy*, Otto Yay. Ank., 2009.

İbn. Âşûr, Tâhir, *İslam Hukuk Felsefesi*, trc. Vecdi Akyüz – Mehmet Erdoğan, İklim Yay., 1988.

Karaman, Hayrettin, Mustafa Çağırıcı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadreddin Gümüş, *Kur'ân Yolu*, DİB Yay., Ank. 2006

Kırbaçoğlu, M. Hayri, *İslâm Düşüncesinde Sünnet*, Ankara Okulu Yay., Ank. 2002, 6. bsk.

Mukâtil b. Süleyman, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir fi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah Mahmud Şehhâte, el-Hey'etu'l-Mısriyye el-Âmme li'l-Kitâb, (y.y.) 1994, 2. Bsk.

Tefsîr-i Kebîr, thk: Dr. Abdullah Mahmud Şehhâte, çev. Beşir Eryarsoy, İşaret Yay., İst. 2015.

es-Serahsî, Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl, *Usûlü's-Serahsî*, thk. Ebu'l-vefâ el-Efgânî, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1372.

eş-Şâfiî, Muhammed b. İdrîs, *er-Risâle*, terc. Abdulkadir Şener-İbrahim Çalışkan, T.D.V. Yay., Ank. 2003.

et-Taberî, Muhammed b. Cerîr b. Yezîd, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Abdurrezzâk el-Bekrî, Muhammed Âdil Muhammed, Muhammed Abdullâtîf Halef, Mahmud Mursî Abdulhamid, Dâru's-Selâm, Kahire 2005.

Nâsır b. Sa'd er-Raşîd, *Tehzîbu'l-Âsâr*, Metâbi'u's-Safâ, Mekke 1404.

Tehzîbu'l-Âsâr el-Cüz'ü'l-Mefkûd, Dâru'l-Me'mûn li't-Turâs, thk. Ali Rıdâ b. Abdillâh b. Ali Rıdâ, Dımışk 1995.

Tehzîbu'l-Âsâr, Musnedu İbn Abbâs, thk. Mahmud Muhammed Şâkir, Matbaatu'l-Medenî, Kahire 1982.

Tehzîbu'l-Âsâr, Musnedu Ömer, thk. Mahmud Muhammed Şâkir, Matbaatu'l-Medenî, Kahire 1983.

Yüksek, Ali, *İslâm Hukuk Tarihinde Taberî Mezhebi*, Üniversite Yay., Samsun 2014.

